

Г.А. Верамяюк

Асабовыя жаночыя намінацыі паводле прафесійнай дзейнасці ў беларускай і рускай мовах

Ключавыя словы: асабовыя жаночыя намінацыі, фемінінныя найменні, фемінінатывы, лексічныя мадэлі, тыпы лексічных мадэляў: амалексічны, гетэралексічны, паралексічны, сінанімічны, лакунны; унутраная форма слова.

Анатацыя: У артыкуле разглядаюцца асабовыя жаночыя намінацыі паводле прафесійнай дзейнасці ў сучасных беларускай і рускай мовах. Зроблена спроба распрацоўкі метадыкі вызначэння найбольш істотных лексічных мадэляў, з дапамогай якіх арганізуецца ў тыпалагічным аспекце фемінінная лексіка паводле прафесійнай дзейнасці ў супастаўляемых мовах. Пры аналізе ўлічваліся не толькі семантычныя і структурныя, але і стылістычныя асаблівасці суадносных моўных адзінак.

Асабовыя жаночыя намінацыі (АЖН) – надзвычай своеасаблівыя адзінкі ў лексічных сістэмах супастаўляльных моў. Яны характарызуюцца семантычнай дваістасцю, якая ўзнікае ў выніку таго, што дадзеныя назоўнікі называюць асобу жаночага полу паводле нейкай прыметы, адлюстроўваюць розныя кірункі яе паводзін.

Яркай сацыяльна значнай прыметай асоб жаночага полу з’яўляецца іх дзейнасць. Менавіта гэтым тлумачыцца наяўнасць у беларускай і рускай мовах вялікай колькасці АЖН паводле розных відаў прафесійнай і непрафесійнай дзейнасці.

Змены ў сацыяльна-палітычным і эканамічным становішчы жанчыны ў пачатку XX стагоддзя, фемінізацыя працэсаў у розных галінах прамысловасці, у сельскай гаспадарцы, сферы абслугоўвання на працягу XX і ў пачатку XXI ст. – усё гэта знайшло адлюстраванне ў лексіка-семантычнай групе (ЛСГ) фемінінатываў паводле дзейнасці. У гэты час у абедзвюх мовах значна павялічваецца колькасць слоў, што называюць асоб жаночага полу паводле спецыяльнасці, прафесіі, роду заняткаў, што неаднойчы адзначалася беларускімі і рускімі лінгвістамі (А.А. Земскай, М.А. Паўленкам, І.Ф. Протчанкам і інш.) [1; 2; 3].

Як сведчыць аналіз, ЛСГ фемінінатываў* паводле дзейнасці прадстаўляе адкрытую і даволі вялікую групоўку слоў (у беларускай мове намі вызначана 911 моўных адзінак, у рускай – 909). Найбольш тыповымі з’яўляюцца 3 лексіка-семантычныя падгрупы (ЛСП):

* Тэрміны “асабовыя жаночыя намінацыі” і “фемінінатывы” ў лінгвістычнай літаратуры абедзвюх моў з’яўляюцца тэрміналагічнымі сінонімамі.

1. ЛСП₁ – **асабовыя жаночыя намінацыі паводле прафесій** (472 пары): *бортправадніца – бортпроводница, зваршчыца – сварщица, наклеішчыца – наклеищица, настаўніца – учительница** і інш.;

2. ЛСП₂ – **асабовыя жаночыя намінацыі паводле розных відаў дзейнасці**: рэлігійнай, грамадска-палітычнай, навуковай, мастацкай і спартыўнай (392/390): *місіянерка – миссионерка, падзвіжніца – подвижница, мадэрністка – модернистка, матэрыялістка – материалистка (разм.), мастачка – художница, балерына – балерина, гімназістка – гимназистка, выпускніца – выпускница, скутарыстка – скутеристка* і інш.

3. ЛСП₃ – **асабовыя жаночыя намінацыі паводле дзеяння як працэсуальнай прыметы** (47 / 47): *варажбітка, варожка – гадалка, гадальшчыца, даследчыца – исследовательница, рэпетытарка – репетиторша (разг.), стажорка – стажёрка (разг.), сядзелка – сиделка* і інш.

У ЛСП₁ – асабовыя жаночыя намінацыі паводле прафесій намі вылучаны наступныя семантычныя рады:

1. **агульныя назвы** (30 / 28): *майстрыха* ‘кваліфікаваная работніца, якая займаецца якім-н. рамяством’ – *мастерица* ‘кваліфіцыраванная работніца, займаючаяся jakim-н. ремеслом’, *начальніца* ‘асоба, якая ўзначальвае што-н., кіруе, загадвае чым-н.’ – *начальница* ‘женщина – должностное лицо. заведующая чем-л.’, *прафесіяналка* ‘асоба, якая займаецца чым-н. як прафесіяй (у адрозненне ад аматара)’ – *профессионалка* (разг.) ‘специалистка, хорошо знающая свое дело; женщина, сделавшая какое-л.

* Фактычны матэрыял узяты з наступных лексікаграфічных крыніц: “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” ў 5 тамах (6 кнігах) (Мінск, 1977-1984) (у артыкуле ТСБМ) і “Словаря русскаго языка” пад рэд. А.П. Яўгенъевай у 4 тамах (Масква, 1981-1984) (у артыкуле МАС). Для ўдакладнення выкарыстоўваліся “Белоруска-рускі слоўнік” (у 3 т.) (Мінск, 2003) (БРС), “Русско-белорусский словарь” (у 3 т.) (Мінск, 1993) (РБС), “Слоўнік новых слоў беларускай мовы” В.І. Уласевіч і Н.М. Даўгулевіч (Мінск, 2009) (СНСБМ), “Толковый словарь названий женщин” М.П. Калеснікава (Москва, 2002) (ТСНЖ).

занятыя сваёй прафесіяй’ і інш*.

2. АЖН паводле **рабочых прафесій**** (325 пар): *бракоўшчыца* ‘тая, хто займаецца бракоўкай’ – *браковіцца* ‘та, хто займаецца браковкай’, *пераплётчыца* ‘тая, хто займаецца пераплётам кніг’ – *переплетчица* ‘спецыялістка, займаючаяся переплетеннем кніг’, *фасоўшчыца* ‘рабочая, занятая фасоўкай’ – *фасовіцца* ‘работніца, займаючаяся фасовкай (раскладкай, развешиваннем і упакоўваннем тавара в к.-л. определенном количестве, дозе’ і інш.

2. АЖН паводле іншых **прафесій** (117 / 119 пар): *бібліятэкарка* (разм.) ‘работніца бібліятэкі’ – *библиотекарша* (разг.) ‘работніца библиотеки’, *рэгістратарка* ‘службовая асоба, якая праводзіць рэгістрацыю каго-, чаго-н.’ – *регистраторша* (разг.) у 2 зн. ‘женщина – должностное лицо, производящее регистрацию кого-, чего-л.’, *паварыха* ‘спецыялістка па прыгатаванні ежы’ – *повариха* (разг.) ‘спецыялістка па прыгатаванні піццы’ і інш.

Аб’ектам нашага аналізу ў дадзеным выпадку з’явіўся семантычны рад фемінінатываў паводле рабочых прафесій. Параўнаем суадносныя адзінкі з мэтай прасачыць, наколькі агульнасць эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця беларускага і рускага народаў на працягу многіх гадоў адлюстравалася на блізкіх па паходжанні і структуры мовах. Нам важна выявіць не толькі эквівалентныя АЖН паводле семантыкі і словаўтварэння, але таксама адзначыць асіметрычныя з’явы, устанавіць на міжмоўным узроўні лексічныя мадэлі (ЛМ).

*Лексічныя значэнні слоў падаюцца па ТСБМ, СНСБМ, МАС, ТСНЖ.

**Як заўважае Н.І. Мігірына, у працах паводле словаўтварэння выкарыстоўваецца звычайна тэрмін “назва асобы паводле рабочай прафесіі” [4].

Большасць з разглядаемых АЖН (313 пар – 96 %) адназначныя і тэрміналагізаваныя назоўнікі. Вызначаюцца і мнагазначныя лексемы (12 / 12 – 4 %), напрыклад: *лакiроўшчыца* ‘1. Спецыялістка па лакiроўцы. 2. Перан. Тая, хто прыхарошвае рэчаіснасць, скрывае недахопы’ – *лакировщица, лакировальщица* ‘1. Специалистка по лакировке. 2. О той, кто приукрашает что-л., представляя в идеализированном виде’; *наводчыца* ‘1. Тая, якая наводзіць гармату, кулямёт і пад. на цель. 2. Рабочая, якая займаецца наводкай чаго-н. 3. Уздзельніца зладзейскай шайкі, што наводзіць на месца, дзе можна красці’ – *наводчица* ‘1. Военнослужащая артиллерии, занимающаяся наводкой орудия на цель’ ‘2. Та, кто занимается наводкой чего-л. 3. Участница воровской шайки, указывающая место для совершения кражи’ і інш.

Незаўсёды з’ява мнагазначнасці праяўляецца паралельна ў супастаўляльных мовах. Так, у беларускай мове назоўнік *свінарка* мае 2 значэнні: ‘1. Працаўніца, якая даглядае свіней’, 2. абл. ‘Грыб сямейства свінухавых з пласціністай шапкай жоўтага, бурага, лілова-шэрага колеру’, у рускай мове суадносная намінацыя адназначная (*свинарка* ‘работница, ухаживающая за свиньями’). У пары *сейбітка* – *сеяльщица* супадае толькі частка значэнняў: *сейбітка* ‘тая, хто сее зерне, засявае зямлю насеннем // перан. Тая, што распаўсюджвае сярод людзей веды і пад.’ – *сеяльщица* ‘1. Сельскохозяйственная работница, занимающаяся сеянием, 2 Рабочая, занимающаяся просеиванием чего-л.’ і інш.

Як сведчыць фактычны матэрыял, у семантычны рад паводле рабочых прафесій уваходзяць як **нейтральныя** (321 (99 %) / 318 (98%)): (*ватэришчыца* – *ватерищица, прыёмздатчыца* – *приёмсдатчица, сартавальніца* – *сортировщица* і інш.), так і **канататыўныя** – **стылістычна маркіраваныя** фемінінатывы (4 (1 %) / 7 (2 %)) : *паштарка* (разм.), *паштальёнка* (разм.) – *пчотальонша* (разг.), *пчотальонка* (прост.); *ларочніца* (разм.) – *ларёчница* (разг.) і інш. Заўважым, што на міжмоўным узроўні маркіраванасць праяўляецца неаднолькава, напрыклад, беларускія нейтральныя лексемы

багетчыца ‘тая, хто працуе над вырабам багету’, *вафельшчыца* ‘рабочая, якая занятая вытворчасцю вафель’, *прасавальшчыца* ‘тая, хто займаецца прасаваннем’ суадносяцца з рускімі маркіраванымі назоўнікамі *багетчыца* (разг.) ‘женщина, профессионально занимающаяся изготовлением багета (планок для рам и карнизов)’, *вафельщица* (разг.) ‘женщина, профессионально занимающаяся изготовлением вафель’, *утюжилщица* (прост.) ‘работница, занимающаяся утюжкой чего-либо’.

Тыпы ўнутранай формы (УФ), як вядома, можна размежаваць па колькасці прымет, што ляжаць у аснове намінацыі [5].

Пераважная большасць АЖН паводле рабочых прафесій (317 пар – 98 %) – гэта аднапрыметныя назоўнікі і толькі 8 пар (2 %) – двухпрыметныя. Адны з двухпрыметных намінацый адлюстроўваюць дзеянне і яго аб’ект (*шоўкаматальшчыца* ‘рабочая, якая займаецца шоўкаматаннем’ – *шелкоматальщица* ‘работница, занимающаяся шелкомотанием (размоткой шелковых коконов для получения шёлка-сырца’, *лёнацерабільшчыца*, *ільноцерабільшчыца* ‘рабочая, якая абслугоўвае машыну для цераблення лёну’ – *льнотеребилщица* ‘работница, обслуживающая машину для трепания льна’ і інш.), другія – дзеянне і яго прадукт (*клеяварка* ‘жанчына, якая варыць клей’ – *клееварка* ‘работница, занимающаяся варкой клея’ і інш.).

Аднапрыметныя жаночыя намінацыі адлюстроўваюць наступныя тыпы УФ:

1) **працэсуальны** тып (АЖН паводле *вытворных працэсаў* (224 пары – 70 %): *змазчыца* ‘работница, якая займаецца змазкай чаго-н.’ – *смазчица* ‘работница, занимающаяся смазкой чего-л.’, *вагаўшчыца* ‘тая, хто займаецца ўзважваннем або наглядае за ўзважваннем’ – *весовица* ‘женщина, занимающаяся взвешиванием грузов’, *камлектоўшчыца* ‘тая, хто займаецца камлектоўкай, камплектаваннем чаго-н.’ – *комплектовщица* ‘работница, занимающаяся комплектовкой (составлением комплектов чего-л.)’ і інш.).

2) **аб'ектны** тып (АЖН *наводле прадмета* (81 пара – 26 %), які называе машыны, розныя прылады вытворчасці (44 пары), аб'ект або прадмет дзеяння (37 пар): *ваганетчыца* 'тая, хто водзіць ваганетку' – *вагонетчыца* 'жэнщина – водзітель ваганетки (грузовага адкрытага вагона ці плаформы)', *фрэзероўшчыца* 'работніца, якая працуе на фрэзерным станку' – *фрэзеровішчыца* 'работніца, абслужываючая фрэзерны станок'; *бандажыстка* 'спецыялістка па вырабу бандажоў' – *бандажыстка* 'спецыялістка, па адготовленію бандажэй (спецыяльных поясоў для ўмацавання брушнага прэса і падтрымання ў нармальным становішчы ўнутраных органаў' і інш.).

3) **лакальны** тып (АЖН *наводле месца працы* (12 пар – 4%): *лазнішчыца* 'работніца лазні, якая абслужвае наведвальнікаў' – *банішчыца* 'жэнщина, абслужываючая моюшыхся ў бане', *інкубатаршчыца* 'работніца інкубатора' – *інкубаторшчыца* 'работніца інкубатора (помешчэння, дзе ў спецыяльных апаратах – інкубаторах – адвольна выводзяць птэнцоў дамашніх птушак, моладзь рыб, гусеніц шёлкапряды', *кладоўшчыца* 'работніца склада' – *кладовішчыца* 'работніца кладовоў, склада' і інш.).

Працэсуальны тып УФ АЖН надвычай актыўны ў сучасных даследуемых мовах. Аднак паступова ў XX ст. у абедзвюх мовах узрастае колькасць АЖН, што атрымалі назву *наводле прадмета*. Назоўнікі гэтай падгрупы маюць празрыстую УФ, якая і адлюстроўвае дадзеныя адносіны. У некаторых выпадках, калі вытворчая дзейнасць прадугледжвае стварэнне розных вырабаў, працаўніца можа мець назву толькі па аднаму з іх, як у паралелі *чамаданшчыца* 'майстар, які вырабляе чамаданы, а таксама сундукі, шкатулкі' – *чэмаданшчыца* 'мастэрыца па адготовленію чэмаданоў, а таксама сундукоў, шкатулок'. У такіх выпадках унутраная форма адлюстроўвае звужэнне лексічнага значэння.

Што датычыцца паралелі *даярка – доярка*, то УФ гэтых лексем у супастаўляльных мовах адлюстроўвае назву *наводле пэўнага дзеяння*. Аднак дадзеныя назоўнікі па сваёй семантыцы імкнуцца да намінацый, якія

вызначаюць асобу жаночага полу *наводле аб'екта дзеяння*, параўн.: *гусятніца* 'птушніца, якая даглядае гусей' – *гусятница* 'работница, ухаживающая за гусями', *даярка* 'работница, якая доіць і даглядае кароў' – *доярка* 'работница, доящая коров и ухаживающая за ними'. Гэта яшчэ раз даказвае, што “корань, аснова і ўнутраная форма слова ... часта не супадаюць у адным лінейным адрэзку” [6].

Праведзены аналіз АЖН з пункту гледжання УФ дае магчымасць адзначыць і асіметрычныя семантычныя з'явы. Так, адзінкавыя фемінінатывы, напрыклад, *краўчыха* 'спецыялістка па шыццю адзення' – *портниха* 'спецыялістка па шыццю пляця'* адлюстроўваюць розныя тыпы УФ (працэсуальны – аб'ектны), што ляжаць у аснове супастаўляльных лексем.

Акрамя таго, фактычны матэрыял дае магчымасць заўважыць збыткоўнасць у той ці іншай супастаўляльнай мове. Так, беларускай намінацыі *прасавальшчыца* 'тая, хто займаецца прасаваннем' адпавядае некалькі адзінак у рускай мове – *гладильщица* 'работница, занимающаяся глажением белья' і *утюжильщица* (прост.) 'работница, занимающаяся утюжкой чего-л.', *капялюшніца* – *шляпніца*, *шляпочніца* 'мастерица, изготавливающая шляпы' і інш.

Амаль усе разглядаемыя фемінінатывы (313 пар – 96 %) – карэляты да мужчынскіх найменняў, 10 пар (3 %) па экстралінгвістычных прычынах не маюць мужчынскіх адпаведнікаў: *каруначніца* 'жанчына, якая вырабляе

*У рускай мове на сучасным этапе развіцця ўнутраная форма назоўніка *портниха* зацямняецца, але ўсё ж такі адлюстроўвае адзін з прадуктаў дзейнасці – “порты”, першапачаткова ад пьрть ў значэнні “адзенне”. [7].

карункі’ – *кружевница* ‘мастерица, изготавливающая кружева’, *сукенишчыца* ‘работница швейной вытворчасці, якая шые жаночыя сукенкі’ – *платьевщица* ‘работница швейного производства, шьющая женские платья’ і інш.

Большасць АЖН паводле рабочых прафесій (278 суадносных пар – 85,5 %) – **амалексы** (тэрмін С.А. Горскай) [8]: *маркіроўшчыца* ‘тая, хто займаецца маркіроўкай’ – *маркировщица* ‘специалистка, занимающаяся маркировкой (нанесением марки, клейма на изделие, товар)’, *наборшчыца* ‘рабочая друкарні, якая робіць набор’ – *наборщица* ‘работница типографии, занимающаяся набором текста’ і інш. Вызначаныя тоесныя лексемы ўтвараюцца ў асноўным пры дапамозе фармантаў: **-шчыц(а)/ -щиц(а), -льшчыц(а)/-льщиц(а),-чыц(а)/-чиц(а), -ніц(а)/-ниц(а)**. Гэтыя міжмоўныя эквіваленты адлюстроўваюць сіметрыю моўнага знака.

Асіметрычныя з’явы адлюстроўваюць **паралексы** (41 пара – 13 %): *вахтёрка* (разм.) ‘старшая або дзяжурная жанчына-стараж ва ўстанове, на заводзе’ – *вахтёрша* (разм.) ‘дежурная женщина-сторож в проходной учреждения, предприятия’, *шклографістка* ‘спецыялістка па шклаграфіі’ – *стеклографистка* ‘работница, специалистка по печатанию на стеклографе’, *птушніца* ‘работница, якая даглядае свойскую птушку (на ферме, фабрыцы і пад.)’ – *птичница* ‘работница, ухаживающая за домашней птицей’ і інш. Адны з іх, як паказваюць прыклады, адрозніваюцца словаўтваральнымі фармантамі, іншыя прадстаўляюць сабой рознакарэнныя намінацыі. Найбольш характэрнымі суадноснымі фармантамі з’яўляюцца **-к(а)/ -ш(а), -льшчыц(а)/ -щиц(а)**.

Беларускія фарманты	Прыклады	Колькасць	Рускія фарманты	Прыклады	Колькасць
-шчыц(а)	фрэзероўшчыца	148	-щиц(а)	фрезеровщица	148
-шчыц(а)	сукеншчыца стрыжаншчыца	3	-щиц(а)	платьевщица стерженщица	3

	лазеншчыца			банщица	
-шчыц(а)	апальшчыца	1	-ниц(а)	истопница	1
-льшчыц(а)	трапальшчыца	84	-льщиц(а)	трепальщица	84
-льшчыц(а)	фарбавальшчыца прасавальшчыца	3	-льщиц(а)	красильщица гладильщица, утюжилъщица	4
-льшчыц(а)	варсавальшчыца	12	-щиц(а)	ворсовщица	12
-шчыц(а) -льшчыц(а) }	абіўшчыца абівальшчыца	8	-щиц(а)	обивщица	8
-льшчыц(а)	свідравальшчыца шліфавальшчыца	2	-щиц(а) -льщиц(а) }	сверлилъщица сверловщица шлифовальщица шлифовщица	4
-чыц(а)	пераплётчыца	40	-чиц(а)	переплётчица	40
-чыц(а)	пратрутчыца	5	-щиц(а)	протравщица	5
-чыц(а)	перамотчыца	1	-чиц(а) -льщиц(а) }	перемотчица перематывальщиц а	2
-ніц(а)	латочніца	6	-ниц(а)	лоточница	6
-ніц(а)	валюшніца	1	-щиц(а)	валяльщица	1
-ніц(а);	домработніца	1	-ниц(а)	домработница	1
–	хатня работніца	1	-ниц(а)	домработница	
–	работніца вытворчасці	1	-ниц(а)	производственни ца	1
-льніц(а)	сартавальніца	1	-щиц(а)	сортировщица	1
-к(а)	белашвейка	1	-к(а)	белошвейка	
-чк(а)	прачка*	1	–	прачка	
-к(а)	кіяскёрка кандуктарка	7	-ш(а)	киоскёрша кондукторша	7
-к(а)	вахтёрка (разм.)	1	-ш(а)	вахтёрша (разг.)	1
-к(а)	сейбітка (1 зн.)	1	-щиц(а) -ниц(а)	сеяльщица (1.зн.) сеятельница(1.зн.)	2
-к(а)	паштарка (разм.) пашталёнка (разм.)	2	-ш(а), -к(а)	почтальонша (разг.) почтальонка	1 1

				(прост.)	
-ачк(а)	швачка	1	-j-	швея	1
		325			325

Табліца 1. Суадносныя словаўтваральныя фарманты асабовых жаночых намінацыі паводле рабочых прафесій у беларускай і рускай мовах.

Фундаментальнай уласцівасцю любога слова з’яўляецца, як вядома, наяўнасць у ім плана выражэння і плана зместу. На аснове пэўнага віду адносін паміж гэтымі планамі (па тыпалогіі Б.А. Плотнікава [9]) фемінінатывы паводле рабочых прафесій з іх рысамі падабенства – разыходжання можна размеркаваць па наступных лексічных мадэлях.

I тып ЛМ, у межах якіх план выражэння і план зместу ідэнтычныя. Гэтыя міжмоўныя эквіваленты, або **амалексы** знаходзяцца ў адносінах фармальнай тоеснасці і адлюстроўваюць сіметрыю моўнага знака. Яны супадаюць па знешняй форме і значэнні, што сведчыць як пра генетычную, так і тыпалагічную роднасць супастаўляльных моў.

1. **ЛМ-1**, якая прадстаўлена **нематываванымі** АЖН (стылістычна **нейтральнымі**) (– / –);

2. **ЛМ-2**, якая запаўняецца **матываванымі** АЖН (стылістычна **нейтральнымі**): *адбельшчыца / отбельщица, дастаўшчыца / доставщица, засольшчыца / засольщица, латочніца / лоточница, наборшчыца / наборщица, праклейшчыца / проклейщица* і інш.(278 / 278);

* На першы погляд, пару *прачка – прачка* ў структурных адносінах можна аднесці да эквівалентных. Рускі фемінінатыў *прачка* (непасрэдна ўтвораны ад *праць*, што ўсходзіць да *прати* ў значэнні ‘стыраць, колотить’) у агульнаславянскі перыяд меў у сваім складзе суфікс *-к-а*. Зараз у сувязі з тым, што ў рускай мове *праць, прати* страцілася, частка *прачк-* стала структурна нечлянiмай (параўн. *прачеч-н-ая*). У беларускай мове дзеяслоў ‘біць вальком’ захавалася: *пра-ць – пра-чк-а*.

3. **ЛМ-3**, у межах якой абагульняюцца **матываваныя** АЖН (стылістычна **маркіраванымі**): *ларочніца* (разм.) – *ларёчница* (разг.), *паштальёнка* (разм.) / *почтальонка* (прост.) (2 / 2);

4. **ЛМ-4**, якая запаўняецца тоеснымі мнагазначнымі АЖН: (–/–);

5. **ЛМ-5**, якая запаўняецца аналітычнымі АЖН: (–/–).

II тып ЛМ, што аб'ядноўваюць словы з рознымі планамі выражэння (гетэралексы), якія суадносяцца з тоеснымі паняццямі:

6. **ЛМ-6**, у межах якой лексемы пры тоеснай семантыцы адрозніваюцца па ўсіх кампанентах асновы (**гетэралексы**) : *апальшчыца – истопница, валюшніца / валяльщица, пратрутчыца / протравщица, сартавальніца / сортировщица, сейбітка (1 зн.) / сеяльщица (1 зн.), сеятельница (1 зн.)* і інш. (5 / 6);

III тып ЛМ, што аб'ядноўваюць словы з часткова рознымі планамі выражэння (**паралексы**), якія суадносяцца з тоеснымі паняццямі:

7. **ЛМ-7** – аднолькавы план зместу рэалізуецца аднакаранёвымі словамі з рознымі афіксамі: *варсавальшчыца – ворсовщица, кіяскёрка / киоскёрша, швачка / швея* (20 / 20);

8. **ЛМ-8** – аднолькавы план зместу рэалізуецца аднакаранёвымі стылістычна маркіраванымі словамі з несупадальнымі афіксамі : *вахцёрка (разм.) / вахтёрша (разг.), паштарка (разм.) – почтальонша (разг.)* (2 / 2);

9. **ЛМ-9** – аднолькавы план зместу рэалізуецца аднакаранёвымі словамі з рознай стылістычнай афарбоўкай і з несупадальнымі афіксамі: *кандуктарка / кондуктарша (разг.)* (1 / 1);

10. **ЛМ-10** – аднолькавы план зместу рэалізуецца рознакаранёвымі словамі з супадальнымі афіксамі: *краўчыха / портниха* (1 / 1);

11. **ЛМ-11** – аднолькавы план зместу рэалізуецца рознакаранёвымі словамі з супадальнымі афіксамі і рознай стылістычнай афарбоўкай: *прасавальшчыца / утюжильщица* (прост.) (1 / 1);

12. **ЛМ-12**, у межах якой групуюцца словы з аднолькавым планам зместу, але ў адной мове маюць матываваную знешнюю форму, а ў другой нематываваную: *пра-чк-а / прачк-а* (1 / 1);

13. **ЛМ-13** – план выражэння аднолькавы, а план зместу адрозніваецца стылістычна: *багетчыца / багетчица* (разг.), *вафельшчыца / вафельщица* (разг.) (3 / 3);

14. **ЛМ-14** – план выражэння аднолькавы, а план зместу адрозніваецца акцэнталагічна: (– / –);

15. **ЛМ-15** – план выражэння аднолькавы, а план зместу мае суб'ектыўна-ацэначныя адрозненні: (– / –);

16. **ЛМ-16** – план выражэння аднолькавы, а план зместу характарызуецца розным семантычным аб'ёмам: *свінарка – свинарка, сейбітка – сеяльщица* (2 / 2);

17. **ЛМ-17**, якая запаўняецца часткова нятоеснымі аналітычнымі АЖН *хатняя работніца – домашняя работница* (1 / 1).

18. **ЛМ-18**, якая запаўняецца нятоеснымі аналітычнымі АЖН (– / –);

19. **ЛМ-19**, якая запаўняецца ў адной мове (беларускай) аналітычнымі, у другой (рускай) сінтэтычнымі АЖН: *работніца вытворчасці – производственница* (1 / 1);

20. **ЛМ-20** – план зместу аднолькавы, але ў адной з супастаўляльных моў (рускай) ён рэалізуецца субстантыватам: *пакаёўка – горничная* (1 / 1);

IV тып ЛМ, якія запаўняюцца ў адной з супастаўляльных моў словаўтваральнымі варыянтамі (СВ). У даных паралелях аб'ядноўваюцца словы як з аднолькавымі планами выражэння (амалексы), так і з рознымі (паралексы):

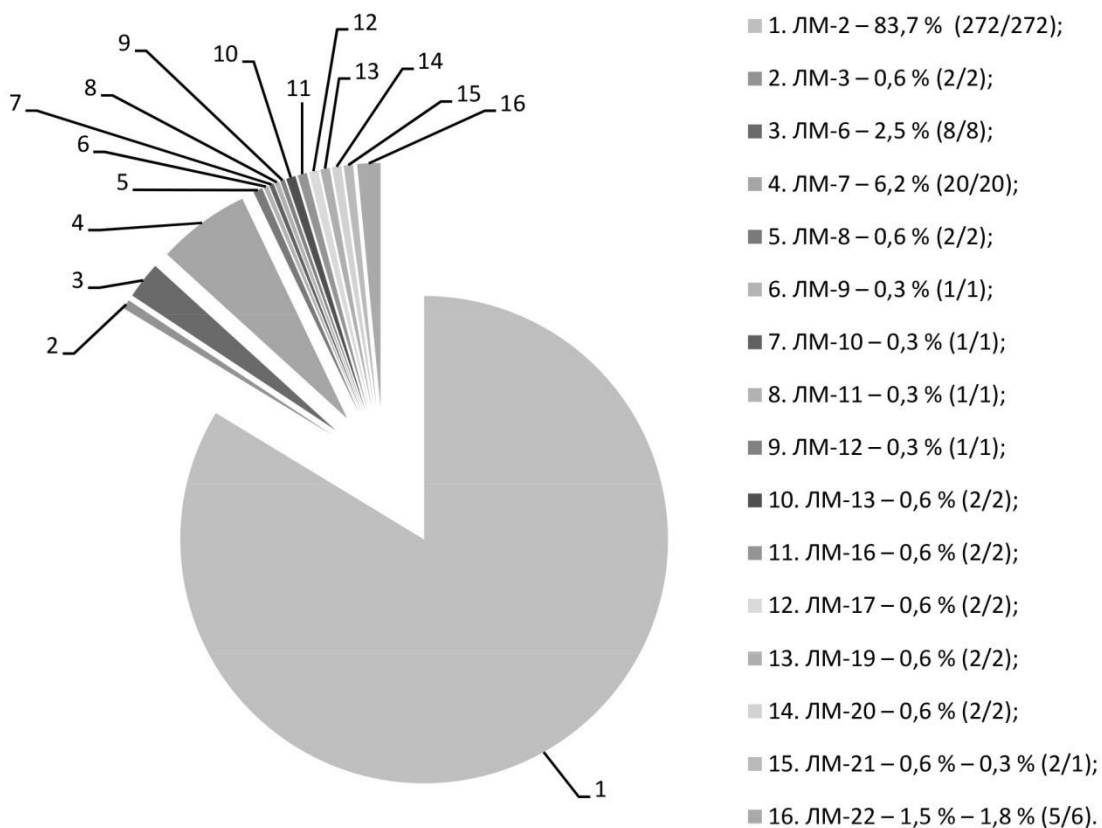
21. **ЛМ-21** – аднолькавы план зместу рэалізуецца ў беларускай мове СВ: *абіўшчыца, абівальшчыца – обивщица*, (2 / 1);

22. **ЛМ-22** – аднолькавы план зместу рэалізуецца ў рускай мове СВ: *свідравальшчыца – сверлильщица, сверловищица; шліфавальшчыца – шлифовальщица, шлифовищица; перамотчыца – перемотчица, перематывальщица* (5 / 6).

Праведзены аналіз паказаў, што. АЖН паводле рабочых прафесій на міжмоўным узроўні рэалізуюць 16 ЛМ (з 22 ЛМ, якія намі вызначаюцца пры

даследаванні АЖН іншых ЛСп). Устаноўленыя ЛМ напаўняюцца нераўнамерна. Сярод амалексічных ЛМ (I) намі не зафіксавана тоесных нематываваных пар АЖН (ЛМ-1), тоесных мнагазначных АЖН (ЛМ-4), тоесных аналітычных АЖН (ЛМ-5). Сярод паралексічных не адзначана акцэнталагічных (ЛМ -14), суб'ектыўна-ацэначных (ЛМ-15) і нятоесных аналітычных лексем (ЛМ-18). Найбольш шматлікімі на міжмоўным узроўні з'яўляюцца дзве мадэлі: амалексічная **ЛМ-2** (278 пар – 85,5%), якая запаўняецца тоеснымі матываванымі стылістычна нейтральнымі АЖН і паралексічная **ЛМ-7**, якая прадстаўлена аднакаранёвымі словамі з несупадальнымі афіксамі (20 пар – 6%). Нешматлікай з'яўляецца гетэралексічная **ЛМ-6**, у межах якой лексемы пры тоеснай семантыцы адрозніваюцца па ўсіх кампанентах асновы (5/6 – 1,2 %). Астатнія 12 ЛМ, што відаць з ілюстрацыйнага матэрыялу, прадстаўлены адзінкавымі парамі. У колькасных адносінах неаднолькава (незначна) запоўнены ЛМ IV тыпу ЛМ-21 (2 (0,6 %) / 1 (0,3 %)) і ЛМ-22 (5(1,5 %) / 6(1,8 %)). Назоўнікі, якія адлюстроўваюць гэтыя ЛМ, паказваюць развіццё супастаўляльных моўных сістэм, неўсталяванасць некаторых фемінінных тэрмінаў. Суадносіны ЛМ асабовых жаночых намінацыі паводле рабочых прафесій у супастаўляльных мовах можна прадставіць у выглядзе сферы* (гл. дыяграму).

*Колькасныя і працэнтныя паказчыкі ЛМ-21 (2 (0,6 %) / 1 (0,3 %)) і ЛМ-22 (5(1,5 %) / 6(1,8 %)) прадстаўлены ў дыяграме для беларускай мовы.

Дыяграма. Суадносіны ЛМ асабовых жаночых намінацыі паводле “рабочых” прафесій у сучасных беларускай і рускай мовах.

Такім чынам, аналіз фактычнага матэрыялу дае падставы зрабіць наступныя вывады:

1. Семантычны рад асабовых жаночых намінацыі паводле рабочых прафесій прадстаўляе сабой шматлікую, адкрытую, тэрміналагізованую падсістэму ў кожнай з даследаваных моў. Амаль усе вылучаныя адзінкі – матываваныя аднапрыметныя назоўнікі (317 пар – 97 %), якія адлюстроўваюць тры тыпа унутранай формы: *працэсуальны, аб'ектны, лакальны*. Найбольш пашырана прадстаўлен у абедзвюх мовах *працэсуальны тып* (224 пары – 65 %). Большасць АЖН гэтай падгрупы адназначныя (313 пар – 96,5 %) і стылістычна нейтральныя (321 (98 %) / 318 (97 %)).

2. Устаноўленыя 16 ЛМ адлюстроўваюць **чатыры тыпа мадэляў**: I – *амалексічныя* (2 ЛМ); II – *гетэралексічныя* (1 ЛМ), III – *паралексічныя* (11 ЛМ), і IV – *амалексічна-паралексічныя* (2 ЛМ).

3. Большасць АЖН (278 пар – 85,5%) – тоесныя лексемны са словаўтваральнымі фармантамі: **-шчыц(а)/ -щиц(а)** (148 пар – 45,5%), **-льшчыц(а)/-льщиц(а)** (84 пары – 26%), **-чыц(а)/-чиц(а)** (40 пар – 12%), **-ніц(а)/-ниц(а)** (6 пар – 2%). Такі высокі працэнт агульнага паказвае, што словаўтваральныя працэсы ў беларускай і рускай мовах пры фарміраванні асноўнай часткі разглядаемага семантычнага рада шмат у чым падобныя, паралельныя, што заканамерна адлюстроўвалася ў першую чаргу на іх лексіка-семантычнай і дэрывацыйнай сістэмах. У той жа час лексічная і дэрывацыйная сістэмы кожнай з разглядаемых моў характарызуецца спецыфічнымі заканамернасцямі і сродкамі, што сведчыць пра іх самастойнасць.

ЛІТАРАТУРА

1. Земская, Е.А. Словообразование как деятельность / Е.А. Земская. – М. : Наука, 1992. – 21 с.
2. Паўленка, М.А. Развіццё беларускай сістэмы словаўтварэння: (Фемінінатывы XIV–XXстст.) : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.02 / М.А. Паўленка ; БДУ імя У.І. Леніна. – Мінск, 1973. – С. 18.
3. Протченко, И.Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи: Социоллингвистический аспект / И.Ф. Протченко. – М. : Наука, 1975. – С. 22.
4. . Мигирина, Н.И. Внутренняя форма как важнейший узел системных связей в языке / Н.И. Мигирина. – Кишинёв: Штиинца, 1977. – С. 79.
5. Мигирина, Н.И. Внутренняя форма как важнейший узел системных связей в языке / Н.И. Мигирина. – Кишинёв, 1977. – С.64.
6. Мигирина, Н.И. Внутренняя форма как важнейший узел системных связей в языке / Н.И. Мигирина. – Кишинёв, 1977. – С. 85.
7. Цыганенко, Г.П. Этимологический словарь русского языка / Г.П. Цыганенко. – Киев : Радянська школа, 1970. – С.361–362 с.
8. Горская, С.А. Русско-белорусские омолексы : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 ; 10. 02. 02 / С.А. Горская ; Белорус. гос. ун-т. – Мінск, 1990. – С. 4–5.
9. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова : лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск : Інтэрпрэссэрвіс : Кніжны дом, 2003. – С. 32–34.

Summary

The article deals with the semantic range of personal female nominations, indicating the "working" profession in the modern Belarusian and Russian languages. Installed lexical model femininativov.